

УДК 332.142(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.24-11>

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДНОГО ДОВКІЛЛЯ

MAIN PROVISIONS OF STATE POLICY IN THE SPHERE OF ENVIRONMENTAL PROTECTION

Сенишин О.С.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Senyshyn Oksana

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Management Department,
Ivan Franko National University of Lviv

У статті досліджено основні положення та напрями державної політики у сфері охорони природного довкілля в Україні. Автором визначено, що основною ціллю державної політики у сфері охорони природного довкілля є поліпшення якості життя за умови оптимального використання та відтворення природних ресурсів. Подано два напрями реалізації державної політики у сфері охорони природного довкілля: через виконання спеціально розроблених екологічних програм або планів дій та через інтегрування екологічного складника у загальні програми розвитку країни. Запропоновано систематизувати перелік економічних інструментів управління природокористуванням із виділенням трьох загальних типів: примусово-обмежувальних, які примушують природокористувачів дотримуватися природоохоронних вимог і вживати природоохоронних заходів; стимулюючих, що спонукають природокористувачів до захисту природи, та підтримуючих, дія яких спрямована на підтримання природокористувачів у ході здійснення ними природоохоронних заходів.

Ключові слова: охорона природного довкілля, державна політика у сфері охорони природного довкілля, екологічна безпека, державне цільове програмування, система екологічного законодавства.

В статье исследованы основные положения и направления государственной политики в сфере охраны окружающей природной среды в Украине. Автором определено, что основной целью государственной политики в сфере охраны окружающей природной среды является улучшение качества жизни при оптимальном использовании и воспроизводстве природных ресурсов. Подано два направления реализации государственной политики в сфере охраны окружающей природной среды: выполнение специально разработанных экологических программ или планов действий и интеграция экологической составляющей в общие программы развития страны. Предложено систематизировать перечень экономических инструментов управления природопользованием с выделением трех общих типов: принудительно-ограничительных, которые заставляют природопользователей соблюдать природоохранные требования и проводить природоохранные мероприятия; стимулирующих, побуждающих природопользователей к защите природы, и поддерживающих, действие которых направлено на поддержание природопользователей в ходе осуществления ими природоохранных мероприятий.

Ключевые слова: охрана природной среды, государственная политика в сфере охраны окружающей природной среды, экологическая безопасность, государственное целевое программирование, система экологического законодательства.

In the scientific article the directions of the state policy in the sphere of environmental protection in Ukraine are investigated. It is determined by the author that the main goal of the state policy in the sphere of environmental protection is to improve the quality of life with the optimal use and reproduction of natural resources. It is also determined that the state policy in the sphere of environmental protection is a complex of means and measures directed by society and the state for the rational use, reproduction and protection of natural resources. It is stated that state policy in the sphere of environmental protection is implemented both through the implementation of specially designed environmental programs or action plans, and through the integration of the environmental component into the general development programs of the country. Two directions of implementation of the state policy in the sphere of environmental protection are presented: through the implementation of specially developed environmental programs

or action plans and through the integration of the environmental component into the general development programs of the country. It is proposed to systematize the list of economic instruments of environmental management with the identification of three general types: compulsory-restrictive, which force environmental users to comply with environmental requirements and take environmental measures; stimulating that encourage nature users to protect nature and supportive actions aimed at supporting nature users in the course of their conservation activities. It is determined that the main directions of state policy in the sphere of environmental protection should be acceptable forms of utilization of environmental protection potential on the basis of planning, stimulation and control by the state and application of regulatory legal aspects, creation and implementation of environmentally compatible technologies, environmental expertise and monitoring, fostering attitude to nature, etc. It is also determined that the main tasks of forming the state environmental policy of Ukraine is the creation of a new system of environmental legislation and the formation of a state mechanism to ensure compliance with legal environmental requirements and their implementation in the environmental legislation of the European Union.

Key words: environmental protection, state policy in the sphere of environmental protection, environmental safety, state targeted programming, system of environmental legislation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблематика безпеки навколишнього природного середовища приєднання кожній державі світу, зокрема в Україні ці проблеми мають національний рівень сприйняття й актуальності. Ускладнення екологічної ситуації в державі пов'язане з умовами глибокого фізичного і морального зношення основних виробничих фондів, значної територіальної концентрації енергомістких виробництв, використанням застарілих технологій та відсутністю дієвих екологічних нормативів і механізмів їх запровадження. За таких умов склалася надмірна кількість екологічно небезпечних виробництв із застарілим і неефективним природоохоронним обладнанням. Відсутність ефективних економічних механізмів та інструментів управління екологічною безпекою як на державному, так і на регіональному рівні значно загострює проблему забезпечення екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища.

У Конституції України відзначається, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території країни є обов'язком держави. Саме держава визначає допустимі форми використання природоохоронного потенціалу на основі планування, стимулювання та контролю. У сучасних умовах суспільного розвитку серед пріоритетів національних інтересів України особливо виділяється забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження та відновлення навколишнього природного середовища.

Від вирішення державних екологічних проблем певною мірою залежить соціально-економічна стабільність в Україні. Для реалізації державної екологічної політики використовуються законодавчо-правовий, управлінський, економічний, громадсько-просвітницький механізми. За загальної спрямованості державної стратегії переходу на засади сталого розвитку особливої актуальності набуває управління охороною природних довілля, раціональним використанням природних ресурсів та безпекою життєдіяль-

ності людини. У зв'язку із цим в умовах трансформації економічної системи виникає потреба у розробленні нової державної екополітики на різних рівнях управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню проблем охорони природного довкілля, екологічного балансування природокористування на державному рівні присвячено роботи: В. Геєця, Л. Гринів, Б. Данилишина, А. Качинського, В. Кравціва, Л. Мельник, Ю. Туниці, М. Хвесика, Є. Хлобистова та ін. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, ефективного використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки розроблено відповідно до статті 16 Конституції України, якою визначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави [1].

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою наукової праці є дослідження основних положень та напрямів державної політики у сфері охорони природного довкілля в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У 1991 р. Верховна Рада України прийняла перший екологічний Закон «Про охорону навколишнього природного середовища», який визначив правові, економічні й соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища на користь нинішнього і прийдешніх поколінь.

У преамбулі та статті 1 цього Закону сформульовано мету і завдання державної політики України у галузі охорони довкілля, що передбачають проведення такої політики, яка була б спрямована на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захист життя та здоров'я населення від негативної дії, зумовленої забрудненням довкілля, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання та

відтворення природних ресурсів. Сприяти досягненню цієї мети покликане екологічне законодавство, до завдань якого належать регулювання суспільних відносин, пов'язаних з об'єктами правової охорони, до яких відносяться всі компоненти навколишнього природного середовища й уся сукупність природних ресурсів [2].

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» є рамковим законом, на основі якого почалося розроблення екологічного законодавства держави, структура якого має такий вигляд (рис. 1).

Формування засад державної політики у сфері охорони природного довкілля та її розвиток в Україні відбувалися з урахуванням соціально-економічної ситуації в державі та реального стану національної економіки, яка знаходилася в глибокій кризі.

Основними принципами формування державних цільових програм охорони природного довкілля є:

- пріоритет охорони життя і здоров'я людини, науково обґрунтоване сполучення соціальних, екологічних та економічних інтересів;
- урахування природно-кліматичних і територіальних особливостей, взаємовпливу компонентів природного середовища;
- системний підхід до розв'язання природоохоронних проблем на основі цільових програм усіх рівнів, їх коригування та адаптації;
- сполучення бюджетного і позабюджетного фінансування, відбір проектів для пільгового фінансування на основі комплексу виробничих, екологічних критеріїв, інноваційної значущості;

– економічна та адміністративна відповідальність виконавців за терміни і якість виконання заходів програм.

Після проголошення незалежності економіка України централізовано будувалася з величезними структурними диспропорціями. Неefективна економічна система створювала умови для нераціонального використання природних ресурсів та надмірного споживання енергії, не враховувала вартості природних ресурсів, не заохочувала до їх збереження та заощадливого використання й була орієнтована лише на збільшення виробництва екстенсивним шляхом і валові показники. Диспропорції в розвитку національної економічної системи протягом тривалого часу за умов командно-адміністративної системи призвели до того, що рівень техногенного навантаження на природне середовище в Україні донині перевищує аналогічний показник розвинутих держав у чотири-п'ять разів. У структурі промислового сектору значна частка належить хімічним, металургійним та гірничодобувним підприємствам. Використання застарілих технологій та обладнання, вкрай висока концентрація потенційно небезпечних об'єктів в окремих регіонах, велике зношення технічних фондів підприємств зумовлюють значну ймовірність виникнення великих аварій і катастроф із непередбачуваними для природного довкілля наслідками. Економіка України щорічно втрачає до 10% валового внутрішнього продукту (ВВП) у вигляді зменшення продуктивності основних фондів, нераціонального використання природних і людських ресурсів [3; 4]. Така ситуація потребує адекватного комплексного підходу.

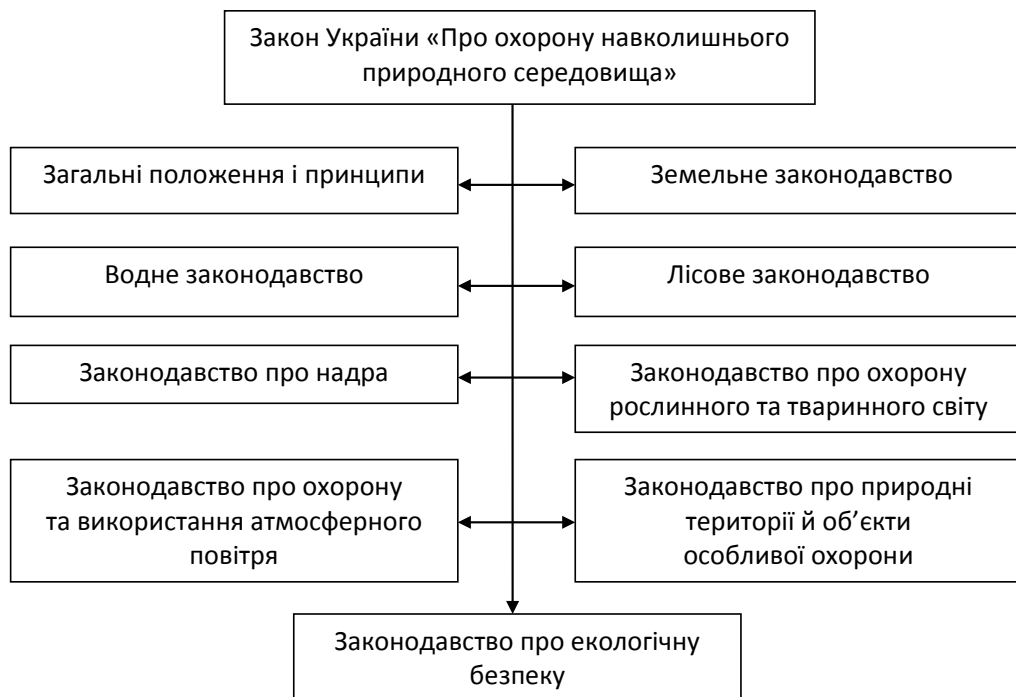

Рис. 1. Структура розроблення екологічного законодавства України

Джерело: розробка автора

Варто зауважити, що до 1998 р. основними напрямами розв'язання природоохоронних проблем в Україні були:

- формування механізму плати за використання природних ресурсів;
- інтеграція екологічної політики в стратегію соціально-економічних реформ;
- розроблення природоохоронних програм та проектів у пріоритетних напрямках;
- створення умов і можливостей для розширення внутрішнього та зовнішнього інвестування у природоохоронну галузь.

У 1998 р. на підставі аналізу причин, що призвели до складної екологічної ситуації в Україні за переходу до ринкової економіки та глибокої економічної кризи, практично завершене формування основ сучасної екологічної політики,

яка відповідає внутрішнім потребам і знаходиться в руслі загальноєвропейського природоохоронного процесу.

Сьогодні Україна має на меті прискорення соціально-економічного зростання, вирівнювання економічного розвитку та інтеграцію до Європейського Союзу. Розвиток економіки відбувається шляхом переходу новітніх інституцій, зв'язків, відносин до таких, що відповідають новим соціально-економічним перетворенням [5; 6]. Цілі та пріоритети екологічної політики України узагальнено на рис. 2.

Окрім того, під час формування та реалізації державних цільових програм у сфері охорони природного довкілля та раціонального природокористування потрібно враховувати принципи охорони навколишнього природного середовища,

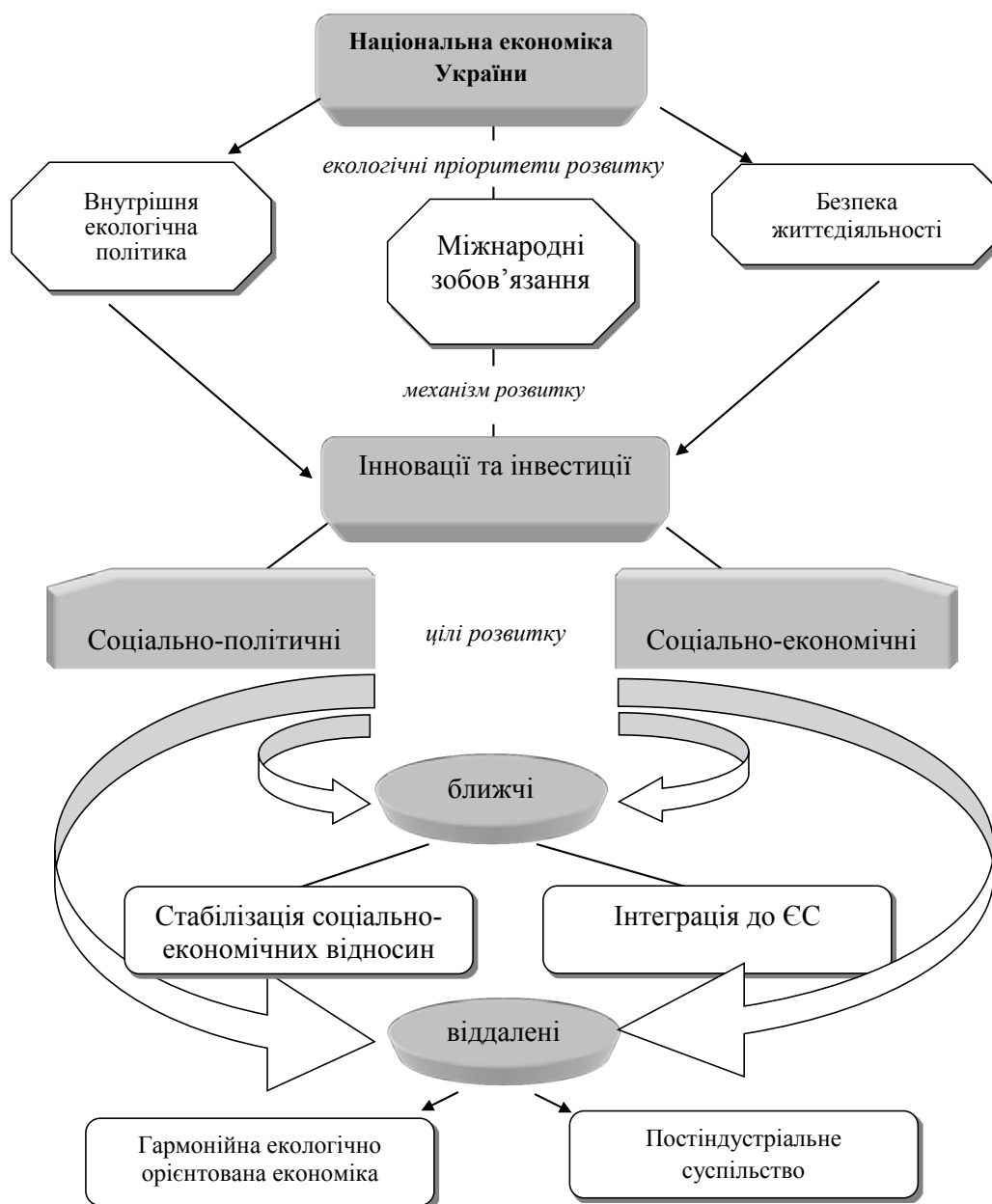

Рис. 2. Цілі та пріоритети екологічної політики України [6]

основними з яких, відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього середовища» [2], є:

1) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів і лімітів використання природних ресурсів під час здійснення господарської, управлінської та іншої діяльності;

2) гарантування екологічно безпечного середовища для життя та здоров'я людей;

3) запобіжний характер заходів з охорони навколишнього природного середовища;

4) екологізація матеріального виробництва на засадах комплексності рішень із питань охорони навколишнього середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;

5) збереження просторової та видової різноманітності й цілісності природних об'єктів і комплексів;

6) науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних і соціальних інтересів суспільства на підставі поєднання міждисциплінарних знань екологічних і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;

7) обов'язковість екологічної експертизи;

8) гласність і демократизм у прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду;

9) науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;

10) безплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;

11) стягнення плати за забруднення навколишнього природного середовища та псування якості природних ресурсів, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

12) вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням міри антропогенної змінності території, сукупної дії чинників, що негативно впливають на екологічну обстановку;

13) поєднання заходів щодо стимулювання охорони й відповідальності за псування навколишнього середовища;

14) вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на засаді широкого міжнародного співробітництва.

Основною ціллю державної політики у сфері охорони природного довкілля є поліпшення якості життя за умови оптимального використання та відтворення природних ресурсів. Екологічна політика має узгоджувати соціальні, економічні та екологічні завдання суспільства як основу вирішення проблеми глобальної екологічної кризи.

Завдання державної політики у сфері охорони природного довкілля на найближчий час матимуть подвійну спрямованість. По-перше, вдосконалення на інституційному та технологічному рівнях мають перебороти негативні тенденції розвитку виробничого комплексу, враховуючи необхідність значного зменшення ресурсо- та енерговитрат. По-друге, необхідно забезпечити таку систему управління й технологічної підтримки, яка б не дала можливості посилити техногенний тиск на довкілля тоді, коли виробництво подолає кризу та почне ритмічно функціонувати.

На основі вищесказаного вважаємо, що державна політика у сфері охорони природного довкілля – це комплекс засобів та заходів, спрямованих суспільством і державою на раціональне використання, відтворення та охорону природних ресурсів (землі, надр, поверхневих та підземних вод, атмосферного повітря, лісів, тваринного і рослинного світу та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України), поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, екологічної та в межах своєї компетенції радіаційної безпеки, на розвиток мінерально-сировинної бази, заповідної справи, формування, збереження та використання екологічної мережі, геологічного вивчення надр.

Державна політика у сфері охорони природного довкілля реалізується як через виконання спеціально розроблених екологічних програм або планів дій, так і через інтегрування екологічного складника у загальні програми розвитку країни. Державні програми у сфері охорони природного довкілля, раціонального природо-користування є різновидом державних цільових програм, правові засади розроблення, затвердження та виконання яких закріплені Законом України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 [7]. Метою державних екологічних програм, як закріплено у статті 3 цього Закону, є «здійснення загальнодержавних природоохоронних заходів, запобігання катастрофам екологічного характеру та ліквідація їх наслідків».

Базова методологія розроблення і реалізації державної політики у сфері охорони природного довкілля ґрунтується на таких підходах:

– екосистемному (біотичному), який гарантує збереження і відтворення навколишнього природного середовища та його екосистем;

– інтеграційному, що має забезпечити процес інтеграції екологічних вимог (аспектів) у всі сфери життєдіяльності;

– системному, тобто системній цілісності і взаємозв'язку розроблення й реалізації екологічної політики;

– комплексному, що дає можливість запобігти конфліктам інтересів під час підготовки й реалізації рішень, полегшити процеси їх погодження.

У методологічному плані розроблення цільових програм має базуватися на науково обґрунтованих методичних підходах і відповідати нормативно встановленим вимогам правового поля України. Одним із визначних елементів методологічної основи державного програмування, зокрема й у сфері природокористування, є *принципи формування та реалізації державних цільових програм*. Ними, відповідно до Закону України «Про державне прогнозування та розробку програм економічного і соціального розвитку України», є [8]:

– принцип цілісності, який забезпечується розробленням взаємоузгоджених прогнозних і програмних документів економічного, соціального та екологічного розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць на коротко- та середньостроковий періоди і на більш тривалий період;

– принцип об'єктивності, який полягає у тому, що прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку розробляються на основі даних органів державної статистики, центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері економічного, соціального та екологічного розвитку, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також звітних даних з офіційних видань Національного банку України;

– принцип науковості, який забезпечується розробленням прогнозних і програмних документів економічного, соціального та екологічного розвитку на науковій основі, постійним удосконаленням методології та використанням світового досвіду в галузі прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку;

– принцип гласності, який полягає у тому, що прогнозні та програмні документи економічного, соціального та екологічного розвитку є доступними для громадськості. Інформування про цілі, пріоритети та показники цих документів забезпечує суб'єктів підприємницької діяльності необхідними орієнтирами для планування власної виробничої діяльності;

– принцип самостійності, який полягає у тому, що місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень відповідають за розроблення, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного, соціального та екологічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Прогнозування та розроблення програм економічного, соціального та екологічного розвитку забезпечує координацію діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

– принцип рівності, який полягає у дотриманні прав та врахуванні інтересів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання всіх форм власності;

– принцип дотримання загальнодержавних інтересів, який полягає у тому, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні здійснювати розроблення прогнозних і програмних документів економічного, соціального та екологічного розвитку виходячи з необхідності забезпечення реалізації загальнодержавної соціально-економічно-екологічної політики та економічної безпеки держави.

Даний перелік принципів є неповним, оскільки в ньому не враховано принцип розумної достатності, який гарантуватиме використання цільових програм лише тоді, коли застосування інших механізмів не принесе результату, та принципу гнучкості, котрий забезпечує можливість посилення чи послаблення інструментів державного впливу на ситуацію залежно від обставин.

Методичні та регуляторні засади державного програмування, зокрема у сфері природокористування, подаються і в «Методичних рекомендаціях щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання», «Методиці оцінки ефективності реалізації природоохоронних та державних (загальнодержавних) цільових екологічних програм», «Методичних рекомендаціях щодо проведення оцінки економічної і соціальної ефективності виконання державних цільових програм» [9].

Основними напрямками державної політики у сфері охорони природного довкілля мають стати допустимі форми використання природоохоронного потенціалу на основі планування, стимулювання та контролю з боку держави і застосування нормативно-правових аспектів, створення й упровадження екологічно сумісних технологій, екологічної експертизи та моніторингу, гласності, виховання бережливого ставлення до природи тощо.

У реалізації державної політики у сфері охорони природного довкілля вчені виділяють три основні рівні: глобальний, національний і локальний. Уважаємо за необхідне виокремити такі рівні здійснення екологічної політики: локальний – рівень підприємства (організації); місцевий – рівень адміністративного району, міста; регіональний – рівень області; субнаціональний – рівень кількох областей; національний – рівень держави; міждержавний – рівень кількох держав; планетарний (глобальний) – рівень планети.

Надзвичайно важливо, щоб прийняття та запровадження державної політики у сфері охорони природного довкілля здійснювалося з дотриманням екологічних, соціальних, гуманітарних, власне еколого-правових принципів збереження, відтворення та поліпшення навколишнього природного середовища, безпечного і сприятливого для здоров'я та життя громадян України. Методичні засади державного та регіонального програмування у сфері природокористування можна також розглядати

з боку принципів програмно-цільового управління. Спрямованість у майбутнє, цільова орієнтація, динамічність і локальна централізація управління – найважливіші характеристики програмно-цільового управління, органічно пов'язані з комплексним, системним підходом до аналізу поведінки керованого об'єкта, а також до процесу прийняття і здійснення управлінського рішення.

Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» визначає основні інструменти реалізації національної екологічної політики, серед яких [10]: 1) міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін; 2) оцінка впливу стратегій, програм, планів на стан навколишнього середовища; 3) удосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища; 4) екологічна експертиза та оцінка впливу на стан навколишнього природного середовища; 5) екологічний аудит та системи екологічного управління; 6) екологічне страхування; 7) технічне регулювання та стандартизація у сфері охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки; 8) законодавство у сфері охорони навколишнього природного середовища; 9) освітнє та наукове забезпечення формування й реалізації національної екологічної політики; 10) економічні та фінансові механізми; моніторинг стану довкілля і контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки; 11) міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Більшість із цих інструментів має під собою вже закріплену законодавчу базу, зокрема чинними є закони України «Про екологічну експертизу», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», «Про екологічний аудит», «Про екологічне страхування».

Загальний перелік економічних інструментів управління природокористуванням пропонуємо систематизувати з виділенням трьох загальних типів:

перший – примусово-обмежувальні, тобто такі, які примушують природокористувачів дотримуватися природоохоронних вимог і вживати природоохоронних заходів; *другий* – стимулюючі, тобто інструменти, що спонукають природокористувачів до захисту природи; *третій* – підтримуючі, дія яких спрямована на підтримання природокористувачів у ході здійснення ними природоохоронних заходів.

Застосування інструментів другого і третього типів має забезпечувати більш сприятливі умови для природозбереження, оскільки метою є сприяння впровадженню енерго-, ресурсоощадних технологій, безпечних методів господарювання тощо. Очевидно, що всі існуючі сьогодні економічні методи та інструменти управління природокористуванням спрямовані на його раціона-

лізацію, охорону довкілля виходячи з існуючого рівня розвитку суспільного виробництва.

Застосування економічних методів управління природокористуванням має спрямовуватися на узгодження еколого-економічних інтересів суб'єктів на різних рівнях економічної системи, оскільки дає змогу поєднати завдання раціонального природокористування та охорони довкілля із власне економічними (комерційними) цілями. Проте ми вважаємо, що застосування адміністративних методів є у цьому контексті первинним (базовим) елементом узгодження еколого-економічних інтересів, оскільки вони регламентують безпосередньо розмір природокористування та здебільшого визначають його якість. Тому механізм управління природокористуванням має поєднувати як економічні, так і адміністративні методи управління, конкретний склад яких залежить від поточних цілей та умов дії такого механізму. Більше того, обґрунтована система спеціальних методів та регуляторів дає змогу досягти не лише стану узгодженості, синхронізації різнорівневих інтересів щодо виробництва та раціоналізації природокористування, а й такого рівня господарської діяльності, за якого раціональне природокористування є рівнозначною метою чи завданням серед усіх виробничих завдань підприємства.

Слід відзначити, що важливим інструментом для вимірювання природних ресурсів, необхідних людській популяції для одержання ресурсів, які вона споживає, а також ресурсів, необхідних для поглинання відходів, які утворюються в процесі споживання цих ресурсів, є екологічний слід. Екологічний слід являє собою міру споживання природних ресурсів та послуг біосфери.

Не менш важливим інструментом раціонального використання природних ресурсів, дотримання обов'язкових норм, правил, вимог до охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки є екологічне нормування.

Екологічне нормування – це діяльність спеціально уповноважених державних органів у галузі охорони навколишнього природного середовища, інших центральних органів виконавчої влади щодо розроблення та затвердження меж допустимого впливу на довкілля хімічного забруднення, фізичних, біологічних та інших шкідливих чинників, що походять від стаціонарних та пересувних джерел, а також меж використання природних ресурсів та дозволенних природо-перетворюючих заходів.

До екологічних нормативів передусім належать нормативи гранично допустимих викидів (ГДВ) в атмосферне повітря та гранично допустимих скидів (ГДС) у воду та ґрунти забруднюючих хімічних речовин, а також гранично допустимих рівнів (ГДР) фізичних чинників, зокрема шуму, вібрації, іонізуючого випромінювання (радіації), електромагнітних факторів, а також шкідливих біологічних факторів, тобто будь-яких

чинників біотичного походження (віруси, бактерії, грибки, токсини, чинники біохімічної дії, генетично модифіковані організми тощо), що здатні спричиняти масові захворювання людей, тварин, рослин, можуть призвести до погіршення стану довкілля, заповдіання значних економічних збитків, погіршення умов життєдіяльності населення. Ці нормативи є індивідуальними і встановлюються розрахунковим шляхом для кожного стаціонарного джерела можливих викидів, скидів чи інших негативних впливів на довкілля, а також для типів устаткування чи пересувних джерел.

Окрім нормативів ГДВ, ГДС, ГДР, до екологічних нормативів, згідно зі статтею 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2], належать також нормативи використання природних ресурсів.

Екологічні нормативи розробляються і вводяться в дію спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища та іншими уповноваженими на те державними органами відповідно до законодавства України. Ці ж органи контролюють дотримання відповідних нормативів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, процес державного цільового програмування у сфері охорони природного довкілля та раціонального природокористування передбачає розроблення програм розвитку природоохоронної сфери держави, регіонів, а також міжгалузевих комплексів. Результатом програмування є державна екологічна програма, яку слід розглядати як комплекс ієрархічно впорядкованих цілей, завдань, засобів їх досягнення, забезпечений цільовим фінансуванням і належною правовою, нормативною базою.

Питання охорони навколишнього природного середовища та раціонального природокористування має бути пріоритетом громадськості, місцевих громад. Громадське екологічне управління визначене в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» як управління громадських об'єднань у сфері охорони навколишнього природного середовища з набором відповідних повноважень. Домінуючу концепцію громадського управління слід спрямувати на гармонізацію взаємодії суспільства і природи з визначенням спільної відповідальності держави й суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/95-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 26.11.2019).
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 11.11.2019).
3. Гринів Л.С. Екологічна економіка : навчальний посібник. Львів : Магнолія–2006, 2009. 380 с.
4. Мельник Л.Г. Екологічна економіка : підручник. Суми : Університетська книга, 2003. 346 с.
5. Про концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21 лютого 2002 р. № 228-IV. *Урядовий кур'єр*. 2002. № 236.
6. Програма інтеграції України до Європейського союзу в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки / за ред. В.Я. Шевчука. Київ, 1999. 16 с.
7. Про державні цільові програми : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1621-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621-15> (дата звернення: 07.12.2019).
8. Про державне прогнозування та розробку програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (дата звернення: 11.12.2019).
9. Методика оцінки ефективності реалізації регіональних природоохоронних та державних (загальнодержавних) цільових екологічних програм : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 15 жовтня 2012 р. № 491. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z2146-12> (дата звернення: 10.12.2019).
10. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики до 2020 року : Закон України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення: 12.12.2019).

REFERENCES:

1. Konstytucija Ukrainy 1996 (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua> (accessed 19 November 2019).
2. Zakon pro okhoronu navkolyshnjogho pryrodnogho seredovyssha 1991 (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (accessed 11 November 2019).
3. Hryniv, L. S. (2009). *Ekolohichna ekonomika* [Ecological Economics]. Lviv: Mahnoliia–2006. (in Ukrainian)
4. Melnyk, L. H. (2003). *Ekolohichna ekonomika*. [Ecological Economics]. Sumy: Universytetska knyha. (in Ukrainian)
5. Zakon pro koncepciju Zaghaljnoderzhavnoji prohramy adaptaciji zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Jevropejskogho Sojuzu 2002. *Urjadovyj kur'jer*. 2002. № 236.
6. Prohrama integraciji Ukrainy do Jevropejskogho sojuzu v ghaluzi okhorony dovkillja, vykorystannja pryrodnikh resursiv ta zabezpechennja ekolohichnoji bezpeky 1999. Kyjiv.

7. Zakon pro derzhavni tsilovi prohramy 2004 (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621-1/> (accessed 7 Desember 2019).

8. Zakon pro derzhavne prohnozuvannja ta rozrobku proghram ekonomichnogho i socialjnogho rozvytku Ukrainy 2000 (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (accessed 11 Desember 2019).

9. Metodyka otsinky efektyvnosti realizatsii rehionalnykh pryrodookhoronnykh ta derzhavnykh (zahal-noderzhavnykh) tsilovykh ekolohichnykh prohram 2012 (Ministerstvo ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy). *Ofitsiyni sait Ministerstva ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy*. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z2146-12/> (accessed 10 Desember 2019).

10. Zakon pro osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky do 2020 roku 2010 (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (accessed 12 Desember 2019).